

Aproximación histórica ó descorrer do mosteiro feminino de San Miguel de Bóveda na Idade Media

Adolfo Fernández Fernández
Universidade de Vigo

Resumo:

O mosteiro feminino bieito de San Miguel de Bóveda é fundado en 1168 polo matrimonio Arias-Oduariz. A partires dese intre a comunidade de monxas ali establecida conformará un dominio territorial que se extendía polas parroquias do Chao de Amoeiro, ademais de posesións na ribeira do Miño e na vila de Chantada. Desta maneira, Bóveda coas súas abadesa á cabeza converteuse no máis poderoso señor da zona durante máis de trescentos anos. O final da comunidade, tanto polo feito (anexionado por outro mosteiro masculino) como pola forma (numerosos pleitos e toma final do mosteiro polas armas), farán que San Miguel de Bóveda pase á historia medieval galega como exemplo da conflictividade do século XV.

Abstract:

The benedictine feminine monastery of San Miguel de Bóveda has been founded in 1168 by the couple Arias-Oduariz. From this moment the nun's community that was established there will be a territorial domain extended on the parishes of Chao de Amoeiro, apart from the possessions in the Miño's banks or in the city of Chantada. So the Bóveda's monastery, with its abbesses on top, will become the most powerful proprietary of this region during more than three hundreds years. The end of the community will set San Miguel de Bóveda in the Galician medieval history as an example of a conflictive monastery in the XV century, both by the facts (annexed with another masculine monastery) and by the form (many proceedings and the monastery taken by arms).

Este artigo¹ pretende mostrar en poucas páxinas a historia do mosteiro de San Miguel dende a súa fundación ata a súa anexión por parte de San Clodio, sen profundizar en aspectos territoriais, xurisdicionais, económicos ou mesmo relixiosos. Por contra, a maior parte do artigo céntrase no mosteiro altomedieval, fundación por parte da familia aristocrática dos Oduariz e sobre todo no conflictivo final da comunidade anexionada por un mosteiro cisterciense masculino.

O cenobio de San Miguel atopábase no lugar do Priorato, na freguesía de San Paio de Bóveda, concello de Amoeiro, a moi pouca distancia da cidade de Ourense. O conxunto monumental é de propiedade privada polo que a visita ó interior depende unica e exclusivamente dos seus propietarios. No solar consérvase a igrexa de fábrica románica dunha soa nave con fortes muros de sillares graníticos reforzados con varios contrafortes. No século XVII a igrexa foi convertida en vivenda e abriuse cara ó sur un gran patio pechado nunha das esquinas por unha torre defensiva. Deste patio, arranca cara o piso superior unha gran escaleira de factura barroca. A ábsida da igrexa –semidecagonal ó exterior- por desgracia, foi derrubada nos anos setenta aínda que podemos coñecela por unha antiga foto

---

¹ Este artigo é un breve resumo da tese de licenciatura presentada e defendida en xaneiro de 2004 no Salón de Graos da Facultade de Historia da Universidade de Vigo, baixo o título **O mosteiro de San Miguel de Bóveda na Idade Media: Estudio Histórico e Colección Documental (sécs.:XII-XV)**.

que conservaban os donos. Os restos da cabeceira atópanse espallados polas cercanías do mosteiro, en Torei, Vilar de Astrés ou mesmo en Ourense².

1. San Miguel de Bóveda, mosteiro altomedieval.

No ano 1168, Arias Fernández e Gudina Oduariz fundan o mosteiro feminino de San Miguel de Bóveda, baixo a observancia da regra bieita³. Desta maneira, coa iniciativa particular nace un mosteiro que perdurará dende o século XII ata o XV, cando desaparece como cenobio independente. Pero cabe a posibilidade de que no mesmo solar ou moi perto deste, existise unha comunidade altomedieval. Para os anos que supoñemos que perviviu esta última non contamos con ningún pergameo do propio mosteiro e nin sequera algunha nova sobre un abade ou unha abadesa á cabeza desta comunidade.

O piar onde asentar a teoría da existencia altomedieval de Bóveda son os restos arqueolóxicos atopados no propio solar do mosteiro en 1977, cando os donos do edificio afrontaron unhas obras de adaptación da nave da igrexa en vivenda. Estes vestixios consisten nunha ménsula prerrománica e nunha tampa sepulcral en dous fragmentos que foron aproveitados como dintel de porta e sillar da igrexa. A ménsula, composta de 5 ou 6 rolos e repicada polos laterais, tamén apareceu formando parte do edificio románico. Xoán Carlos Rivas Fernández que estudou os achados compara esta ménsula coas do edificio prerrománico de Santa María de Mixós, en Verín. A tampa é a que vai dar máis datos xa que presentaba unha inscrición latina en letras grandes. A transcripción feita por Rivas é a seguinte:

OBIT F(a)M(u)L(us) D(e)I IOANNI [QVI (¿)]
 MIGRAVI(t) AB (h)OC SEC(u)LO.....
 .....
 .....ALI.....

² Sobre o conxunto artístico de San Miguel de Bóveda: VÁZQUEZ-MONXARDÍN, A.- Aportación á historia do convento de San Miguel de Bóveda, en **Anexo VIII Xornadas de historia de Galicia**, 1995, pp. 69-99.

³ AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680 (Tombo de San Clodio de 1595), fol. 36/v.

A súa tradución sería algo como: “Morreu Xoán, o servo de Deus que foi de aquí para o ceo. Século....”. O defunto, polo tanto, é un “servo de Deus”, un monxe seguramente pertencente a esa comunidade primitiva, quizais dúplice que se enterra onde desenvolveu a súa vida cenobítica. Por desgracia, non se conserva o que sería a data polo que é necesario volver ó traballo de Rivas, quen interpreta a inscrición coma unha fórmula arcaica xermanizante⁴. Polo tipo de letra, avoga por unha pervivencia de: “...determinados formulismos fúnebres de época germánica⁵”, e dátaa no século IX. Ámbalas pezas, depositadas no Museo Arqueolóxico de Ourense, dan forza a existencia dese antigo cenobio prerrománico.

2. O privilexio de couto de 1121.

A primeira nova documental sobre o mosteiro é unha copia do século XVII dun privilexio de couto que a raíña dona Urraca e seu fillo Alfonso VII conceden en 1121 a un tal Oduario Ordoñez e a súa muller Aldara Pérez, polos servicios que o cabaleiro prestou á monarquía: *imponimus propter servitium vestrum et fidelitatem que nobis exhibuistis abundanter*⁶. Hai que dicir que os beneficiarios do privilexio acoutador non son outros que os pais da que será, corenta e sete anos despois, a fundadora da comunidade bieita. Acóutase unha terra na que se atopa o mosteiro de Bóveda baixo a advocación de San Miguel, a herdade de Torei e as freguesías de San Paio de Bóveda e de Santa Baia de Beiro: *super illud monasterium de Bobeda in honore Sancti Michaelis archangeli constructum et super illam uestram hereditatem Tonderey vocitatum, et super duas filiclesias que circuitu adiacent, videlicet, ecclesiam Sancti Pelagii de Bobeda et ecclesiam Sancte Eulalie de Veyro*⁷. O documento indícanos unha terra da que se coñecen uns lindes, un territorio onde se atopaban estas dúas freguesías, que seguramente xa conformaran no pasado a propia terra asociada ó mosteiro altomedieval. O privilexio revélanos a presenza dun mosteiro pero en ningún momento nos di que estea en funcionamento, como outros auto-

⁴ RIVAS FERNÁNDEZ, X.C.- Vestigios prerrománicos de algunos olvidados monasterios y eremitorios orensanos, *Boletín Auriense*, XI (1981), p. 71.

⁵Ibidem, p. 72.

⁶ AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680 (Tombo de San Clodio de 1595), fol. 36/r.

⁷ Ibidem

res quixeron ver⁸. Hai que pensar que en 1121 pervive o edificio, a súa terra e a advocación a San Miguel pero que a comunidade extinguiuse nun momento dado.

3. A fundación de 1168.

A seguinte nova que temos sobre o mosteiro é o documento da súa fundación. O primeiro que hai que ter en conta é que estamos, coma no caso do privilexio, perante unha copia do século XVII. Ademais, a citada copia aparece coa data de 968⁹, que se tomou como certa ata que Rubén García Álvarez fixo unha nova e concienzuda análise do documento datándoo en 1168, aludindo a un erro nas sucesivas copias¹⁰.

No documento, Arias Fernández e súa muller Gudina Oduariz, filla de Oduario Ordóñez, xunto cos seus fillos fundan e dotan ó mosteiro de San Miguel de Bóveda que acollerá unha comunidade de monxas da orde bieita. Primeiramente doan ó mosteiro a vila onde se atopa o propio cenobio e logo dótano con numerosas posesións das que destacan o casal de Reza a Vella –logo couto de Reza a Vella- e as posesións en Lugo¹¹. A doazón de terras séguelle no documento a enumeración dunha gran cantidade de utensilios litúrxicos onde atopamos dende cruces e libros ata vestimentas pasando por sinxelos utensilios para a casa. Para concluír, os doadores pón a súa doazón, e dicir, o mosteiro e a comunidade recén creada baixo a supervisión e potestade do bispo¹². O matrimonio inclúe unhas cláusulas na doazón: que seus fillos e

---

⁸ DURO PEÑA, E.- “El monasterio de San Miguel de Bóveda”, en **Archivos Leoneses** 61 (1977), p. 115: “Aquí, por primera vez, ya se habla expresamente del monasterio de Bóveda, dedicado a San Miguel, que se supone en marcha.”

⁹ AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680 (Tombo de San Clodio de 1595), fol. 36/r. A data aparece: *Facta a carta era M VI et quodum VIII kalendas octobris*.

¹⁰ GARCÍA ÁLVAREZ, R.- “Sobre la fundación del monasterio orensano de Bóveda”, en **Bracara Augusta**, 29 (1975), pp. 111-143.

¹¹ AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680 (Tombo de San Clodio de 1595), fol. 36/r. Chacín e *cum ecclesia de Sancti Pelagii*, en Tamallancos *quatuor casalia*, en Nespereira *septem casalia*, en Cameixa *unum casale*, en Asma *damus Uillar*, na ribeira do Miño baixo a Penafiel *casale unum et uocatur locus Sancta Maria de Reza*, en Lemos *in uilla uocatur Castilmi quidquid hereditatis ibi habemus...*

¹² Ibidem. *Et nos omnia que supra monimauimus in potestatem episcopi atque defensionem quantum ad ecclesiam pertinet.*

descendentes sexan soterrados no mosteiro¹³ e que as abadesas pertenceran á familia sempre que fosen consideradas apropiadas para o cargo¹⁴ e sitúan baixo o amparo do bispo o mosteiro e a comunidade.

A doazón dos lugares, os aparellos litúrxicos e de fogar e as propias cláusulas dan ó documento un carácter, o noso entender, claramente fundacional e sitúano cronoloxicamente no século XII, moi afastado desa primeira data do 968.

Se ben non se pode constatar que todas as abadesas fosen descendentes da familia, si parece que se cumpre o precepto de soterrar ós familiares no solar do cenobio. Na propia igrexa apareceu unha inscrición funeraria coa data de 1169 adicada a Fernando Oduariz¹⁵ que, con toda seguridade, era irmán da patroa Gudina, ámbolos fillos de Oduario. Ademais o seu testamento¹⁶, que se conserva no Arquivo da Catedral de Ourense, convértese na primeira nova que temos do mosteiro logo da súa posta en marcha. Fernando Oduariz, ó testar, deixa ó mosteiro *III seruales in Curueli et in Gueiral et extrahant unum de pignore de meo auere de centum solidos et L modius de pane et uino et totum sit ad opus ecclesie*¹⁷. A doazón indica que está a levarse a cabo a obra dunha nova igrexa, un edificio que poida cubrir e satisfacer as necesidades espirituais da congregación.

A seguinte nova que temos, xa dá testemuño da existencia dunha abadesa á cabeza da comunidade. En 1175 aparece como testemuña dun pacto entre o bispo de Ourense e o abade de Sobrado, a abadesa de Bóveda dona Maior¹⁸. Con esta primeira abadesa coñecida, inaugúrase a comunidade monástica de San Miguel ata a súa desaparición a finais do século XV.

¹³ Ibidem. *Filii nostri et filie nostre et omne genus nostrum qui ipsum monasterium hereditauerint uel corpora nostra ibi scpelierint, nostris benedictionibus repleantur et eterna hereditate...*

¹⁴ Ibidem. *Abbatissa uero, si inuenta fuerit idonea, cum consilio episcopi de genere nostro eligatur sin autem, undecumque fuerit inuenta idonea...*

¹⁵ VÁZQUEZ-MONXARDÍN, A.- Aportación á historia..., (1995), pp 69-99. Neste artigo, preséntase o texto da lápida cunha lectura incorrecta que o propio Afonso e un grupo da Universidade de Vigo nunha visita ó mosteiro correximos pola seguinte:

ERA MCC VII KLS
AGI OBIIT FERNANDUS
ODARIZ IN DIE SCI IACOBI

Era M^a CC^a VII^a kalendas
augusti obiit Fernandus
Odoariz in die Sancti Iacobi

¹⁶ ACO, Escrituras XVII, núm. 104.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ LOSCERTALES DE GARCÍA DE VALDEAVELLANO.- **Tombos de Sobrado**, vol. II, fol. 36/v. Entre as testemuñas,..et abbatissa de Boueda domna Mayor.

Esta situación pola que atravesou Bóveda de abandono e nova fundación non é nada anormal en Galicia. Por exemplo, o mosteiro de Sobrado, fundado polos condes de Présaras no ano 952, caeu na ruína ata a súa nova fundación polos monxes chegados de Claraval no ano 1142¹⁹. Polo tanto, coma no caso de Sobrado, non sería de estrañar que o primitivo cenobio prerrománico de Bóveda nacesse gracias ó padroado dalgunha familia, coincidindo co estoupido fundacional deste tipo de congregacións ás ribeiras do Miño nos séculos IX e X²⁰. Tamén puido desaparecer, como apunta M^a del Carmen Pallares cando se refire ó cese da comunidade de Sobrado, por problemas deses mesmos padroeiros encargados de sustentar a pequena comunidade por eles creada²¹.

Polo tanto, pódese dicir que o mosteiro de Bóveda foi seguramente de fundación familiar e como moitos outros aparecidos no século X, supónse dúplice –comunidade de ámbolos sexos-. Albergou durante un tempo unha comunidade monástica que non logrou sobrevivir xa que non chega como tal ó ano 1121, data do privilexio concedido a Oduario Ordoñez e a súa muller Aldara Pérez. Unha das fillas deste cabaleiro herda as posesión do entorno do mosteiro e decídese a fundar, xunto co seu marido Arias Fernández, unha comunidade de monxa bieita.

4. Os anos de Bóveda coma cenobio independente.

Dende os acontecementos que inauguran a vida do mosteiro de San Miguel ata os que rematan con ela van máis de trescentos anos nos cales a comunidade de monxas bieitas sobrevive, ó igual que os demais mosteiros feminos da época, con máis ou menos apuros.

Como se aprecia no cadro da comunidade monástica de Bóveda coñecemos o nome de catorce abadesas que, a todas luces, non completan a vida do mosteiro. Seguindo a orde xerárquica descendente atópase a figura da priora que debía encargarse da disciplina e da boa marcha espiritual das moniales. A comunidade complétase coas monxas que apenas aparecen mencionadas na documentación. O seu número non debeu superar as tres nos séculos XIV e XV, aínda que é moi posible que nas primeiras décadas da vida de Bóveda a comunidade de monxas fose lixeiramente maior.

¹⁹ PALLARES MÉNDEZ, Mª C.- **El Monasterio de Sobrado: un ejemplo de protagonismo monástico en la Galicia medieval**, A Coruña, 1979, pp.71-115.

²⁰ GERMAN MARTÍNEZ, M.B.- Los monasterios de monjas en Galicia, en **Yermo**, 4 (1966), pp. 51-78. Danos exemplos deste tipo de fundacións como: San Martiño de Pazó (930-942), San Paio de Lemos (900), Santa Marina de Mixós (IX-X) ou Santa Comba de Bande.

²¹ PALLARES MÉNDEZ, Mª C.- **El Monasterio...**, 1979, p. 76.

A COMUNIDADE MONÁSTICA DE BÓVEDA

Abadesa	Prior	Monxas
Maior (23-I-1171)		
Xoana Pérez (1121) ^a		
M. Pérez (1253) ^b		
Sancha Eans (1-III-1267)		
Costanza Ares (1-XII-1295)	Esteveina	
Teresa Ares (24-I-1311)		
Inés Gómez (17-IX-1329/24-VII-1333)		
Maior Vázquez (2-XII-1343/27-II-1357)	Inés González (27-II-1357)	Inés Gómez, Costanza Glez e Leonor Rguez.
Inés González (20-III-1359)		Inés Gómez, Costanza Glez e Leonor Rguez.
Leonor Rodriguez (18-XI-1363/5-III-1392)	Costanza González (18-XI-1363/18-XII-1384)	Teresa Vázquez (13-XI-1370) ^c
Costanza Núñez (20-X-1398/22-XII-1406)	Costanza González (25-III-1402)	
	Maior Fernández (22-XII-1406)	
Maior Fernández (11-IX-1411/2-III-1446)	Inés Vázquez (11-IX-1411/20-X-1420) Leonor Gómez (2-II-1446)	Aldonza Rodríguez, Giomar López e Leonor Gómez (11-XI-1439)
Aldonza Eans (1-VIII-1446/12-IV-1471).	Leonor Gómez (1447). Teresa Eans (12-IV-1471/1476)	Giomar López (1447). María Xil (6-VIII-1458) Leonor González (17-VIII-1473) ^d .
Elduara Sánchez (1477 ^e -1483 ^f)		

^a AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 683. A abadesa Xoana Pérez afora o casal de Cas Ferreiro en Tamallancos.

^b AHN, Santa Comba de Naves, carpeta 1506, doc. 8. A abadesa M. Pérez dispúttalle a Santa Comba de Naves unha herdade en Paradela.

^c Desta monxa coñecemos a súa existencia por un documento de 1370, onde se especifica que as posesións aforadas proveñen da monxa Teresa Vázquez.

^d A monxa Leonor González aparece doando a unha sobriña unhas posesións en Santa María de Louredo.

^e ADO, Expediente de Abruciños de 1703. Tamén no TB.

^f DURO PEÑA, E.- El monasterio de San Pedro de Vilanova de Dozón, en **Archivos Leoneses**, 22 (1968), p. 24.

Esta pequena comunidade tiña uns deberes, os oficios divinos que se debían realizar na igrexa monástica. Ademais das reunións relixiosas estaban as reunións “administrativas” que tiñan lugar no claustro do que temos referencia documental e do que hoxe non queda sinal ²².

Durante estes anos a comunidade de San Miguel sobrevive gracias as rendas derivadas do seu amplo patrimonio que nace na súa maior parte da doazón dos patronos na fundación de 1168. Este patrimonio irase agrandando nos anos finais do século XII e durante o século XIII mediante novas doazóns²³ e algunha compra²⁴.

O dominio de Bóveda podémolo dividir no dominio xurisdiccional e no dominio sobre a terra. O mosteiro de San Miguel posuía catro espazos acoutados: Bóveda, Abruciños, Vilarnaz e Reza a Vella. O couto máis importante por extensión e por número de vasalos é o de Bóveda xa que incluía practicamente as freguesías de San Paio de Bóveda e Santa Baia de Beiro. Os coutos de Vilarnaz e Abruciños comprendían aproximadamente as aldeas dese mesmo nome mentres que Reza a Vella era unha granxa propia do mosteiro e como tal, couto xurisdiccional (Mapa I).

O dominio territorial estendíase na súa maior parte polas freguesías próximas ó edificio conventual que coincidían cos espazos acoutados que se completan con outras posesións nas parroquias do Chao de Amoeiro cara ó norte e na depresión do territorio bubalense cara ó Miño. Como posesións algo máis afastadas atopamos a granxa de Reza e as posesións de Chantada e Monforte (Mapa II). Neste dominio atopamos posesións de todo tipo, dende casares ata herdades, casas, hortas, pendellos, soutos...etc, ademais de medios para a transformación do produto coma lagares e muiños.

O poder de San Miguel tamén deriva do mundo espiritual. As igrexas nas que o mosteiro de Bóveda posúe dereitos atópanse dentro dos coutos monásticos. Diferéncianse claramente dous tipos de igrexas nas que o mosteiro posúe dereitos: as parroquiais (San Paio de Bóveda e San Xoán

---

²² ACO, Monacales, San Miguel de Bóveda, núm. 3306.

²³ Atopamos dúas doazóns na documentación de Bóveda, a primeira de 1169 do propio irmán da fundadora (ACO, Escrituras, XVII, núm. 104), e outra de 1323 cando o escudeiro García Álvarez de Castrelo deixa no seu testamento unha herdade a dividir entre as dúas mesas (ACO, Monacales, Santa María de Oseira, núm. 2770).

²⁴ Soamente se conserva unha compra de 1365, onde a priora merca dous casares, un en Abruciños e outro en Beiro (ACO, Monacales, San Miguel de Bóveda, núm. 933), se ben hai que supor que se fixeron máis.

de Abruciños) e as que non o son (San Miguel de Bóveda e Santa María de Reza a Vella). Nas primeiras, o mosteiro como padroeiro, recibe unhas rendas que non parecen moi importantes. Fronte a elas, nas segundas o cenobio actúa como dono case absoluto da igrexa e dos habitantes que viven na súa veciñanza, acadando practicamente tódalas rendas, e de todo tipo, destas xentes.

Todo este dominio administrábase en dous brazos independentes, por unha banda a abadesa coas súas posesións da mesa abacial e por outra o convento cos bens da mesa conventual. Esta división queda plasmada na documentación foral de San Miguel ó longo da Idade Media, onde se especifica, na maioría dos casos, a que mesa pertencía o ben aforado e a quen debía satisfacer o foreiro a renda incluída no contrato agrario.

Hai que dicir que soamente á abadesa lle correspondería o poder xurisdiccional nos coutos monásticos e os dereitos sobre o dominio espiritual. A existencia da división en mesas e a súa plasmación documental é, sen lugar a dúbidas, unha das aportacións de San Miguel de Bóveda á historia medieval galega xa que ata agora soamente se atestiguaba documentalmente a división en mesas nas sedes catedralicias²⁵ e intuíase en algúns mosteiros²⁶,

Tanto a mesa abacial como a mesa conventual optaron pola xestión indirecta como mecanismo de explotación do dominio territorial. Por medio do foro –en Bóveda atopamos 28 foros que supoñen un 68,3% da documentación conservada- o mosteiro de San Miguel entregaban as súas posesións a terceiros que as explotaban por un tempo determinado (voces) a cambio dunha renda fixa ou variable, en especie ou numerdeterminado (voces) a cambio dunha renda fixa ou variable, en especie ou numerario a entregar un día determinado no mosteiro.

---

²⁵ PÉREZ RODRÍGUEZ, FJ.- **La Iglesia de Santiago de Compostela en al Edad Media: El Cabildo Catedralicio (1100-1400)**, Santiago de Compostela, 1996, p. 29; “La división de ambas mesas no viene específicamente en al Compostelana y en ningún otro documento lo refiere, si bien puede inferirse que se llevó a cabo al tiempo que se instituía el nuevo cabildo, en 1102, siguiendo así las normas del Concilio de Palencia de 1100”.

²⁶ No seu estudo sobre o mosteiro berciano de San Andrés de Espinareda, María del Carmen Rodríguez González xa apunta: “También se nos habla de la existencia de unos bienes y rentas pertenecientes a la mesa abacial y otros a la mesa conventual y sus secciones, aunque en nuestro caso sea difícil discernir cuando se trata de unos u otros” (RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, M^oC.- **Economía y Poder en el Bierzo del siglo XV: San Andrés de Espinareda**, Santiago de Compostela, 1992, p.200). No mosteiro de San Xurxo de Codeseda tamén seatestigua a presenza da división administrativa en mesas (PÉREZ RODRÍGUEZ, FJ.- San Jorge de Codeseda: un monasterio femenino bajomedieval, en **Stvdia Monastica** (1991), pp.51-85).

Destes dominios a comunidade de San Miguel recibía unha serie de rendas que aparecían recollidas nos contratos forais. Coñecemos en profundidade as que aparecen nos foros. A renda que aparece en primeiro lugar neste contrato agrario denominámola renda da terra xa que atende a un carácter esencialmente económico²⁹. O estudio desta renda, que pode ser proporcional a colleita ou nunha cantidade fixa de especie ou numerario, sitúa a Bóveda na liña doutros mosteiros galegos da época. Ademais, a renda da terra unida a duración dos foros, clarifica a vida económica de Bóveda onde aparecen tres etapas: unha primeira, dende o nacemento ata principios do século XIV, que supomos de auxe progresivo. O segundo momento que iría dende os anos trinta-corenta do século XIV ata principios do XV, onde se observa unha crise económica, manifestada na duración dos foros (aumentan as voces) e nas esixencias (cantidades fixas en diñeiro e peticións variables en produto de cuarta e quinta). A terceira etapa prodúcese cando Bóveda supera a crise do século XIV e parece que remonta o voo a principios do XV coincidindo coa presenza dunha abadesa forte, dona Maior Vázquez de Ceboliño, á cabeza do mosteiro.

As renda que aparecen en segundo lugar podémolas identificar coa dependencia social do campesiño foreiro do señor aforador, é dicir, unha especie de renda de “reverencia”³⁰. Soen estar encabezadas en numerosas ocasións polo termo foris-directuris-dereitura. Na documentación de San Miguel atopámonos con varias peticións deste tipo: dereitura, loitosa, goiosa ou servicio.

A estas, había que unirle as rendas derivadas do poder espiritual que ían parar en exclusiva á mesa abacial ó igual que as derivadas do poder público se existise tal poder.

---

²⁷ PORTELA SILVA, E.- **La colonización cisterciense en Galicia (1142-1250)**, Santiago de Compostela, 1981, p. 68 e ss.

²⁸ No tomo de Bóveda aparecen contínuas mencións a viñas, bodegas e lagares que mostran unha clara especialización da granxa no cultivo e na transformación da vide.

²⁹ *Ibidem*, p.85.

³⁰ RIOS RODRÍGUEZ, ML.- **As orixes do foro na Galicia medieval**, Santiago de Compostela, 1993, p.41.

5. O Final de San Miguel de Bóveda.

San Miguel de Bóveda, un pequeno mosteiro feminino bieito conseguiu sobrevivir as dificultades do século XIV. Un século de aparente crise, que levou a outras comunidades coma a de Santa Mariña de Asadur á total desaparición. Sen embargo, non conseguiu chegar a reforma promovida por frai Rodrigo de Valencia que reagrupou as comunidades femininas bieitas en Antealtares, como lle sucedeu a San Pedro de Lobás ou a San Pedro de Ramirás³¹. Bóveda é un caso singular do medievo galego ó ser, polo feito e pola forma, anexionado por un mosteiro cisterciense como era o de San Clodio de Ribeiro.

A morte en 1446 da abadesa dona Maior Vázquez inaugura as disputas entre San Miguel de Bóveda e o mosteiro cisterciense de San Clodio. O primeiro de agosto de 1446, estando Bóveda sen abadesa, don Álvaro Gómez de Escalona, chantre das igrexas de Ourense e Mondoñedo, en nome do bispo don Xoán de Torquemada, fai *canonica sustitución del monesterio de Sant Migel de Bobeda* a dona Aldonza Eáns de Piñeira, prior do mosteiro lucense de San Xoán da Cova³².

Aproveitando esta vacante e coa comunidade reducida á mínima na persoa da monxa Guiomar de Amoeiro, o abade de San Clodio, don Xoán de Grixoá, diríxese directamente ó Papa solicitando que extinguiase a abadía feminina e a unise a San Clodio. A nova abadesa debía ser consciente dos movementos feitos por don Xoán de Grixoá, pois o mesmo día que o chantre de Ourense lle entregaba Bóveda, dona Aldonza non quixo aceptar o cargo, tomando só o mosteiro en encomenda³³. A situación non mudou en certo tempo, xa que Aldonza segue figurando como administradora de Bóveda en setembro do ano seguinte, 1447³⁴, e como tal seguirá á cabeza do mosteiro ata 1452, cando xa noméase como abadesa.

---

³¹ PÉREZ RODRÍGUEZ, FJ.- Benedictinos e Cistercienses: un reconto..., vol. II, pp. 695-724.

³² ACO, Minutarios notariais, Notas de Berlanga, Libro I, fol 26/v.

³³ Ibidem, *Et este dito día lle dio o dito chantre a dita abadesa a presente carta de encomienda del dicho monesterio por quanto non se osaua declarar por abadassa.*

³⁴ ACO, Minutarios notariais, Notas de Berlanga, Libro I, fol 70/v, *...conmo nos Aldonça Yanes administradora do moesteiro de Sant Migel de Bobeda...*; ACO, Minutarios notariais, Notas de Berlanga, Libro I, fol 70/r, *...Et a dita dona Aldonça administradora.*

Entre estas datas discurriría o pleito de anexión iniciado por San Clodio en 1446 ante a corte pontificia. Don Xoán de Grixoá alegaba ante o Papa que a comunidade de San Miguel de Bóveda, ó longo dos derradeiros anos, tivera unha incorreta administración, os bens do mosteiro foran casi dilapidados³⁵, os edificios atopábanse nun estado ruinoso³⁶, e a observancia da regra apenas existía³⁷. Ademais desto, acusaba á única monxa que quedaba no convento, Guiomar de Amoeiro, de levar unha vida disoluta, o que estaba dando lugar ó vituperio da condición monástica³⁸. A esto hai que unirle que San Clodio preséntalle ó Sumo Pontífice as carencias polas que pasa a súa propia comunidade, e o beneficio que a dita unión lle traería³⁹.

Nicolás V fallou a favor de San Clodio e ordeou a supresión do mosteiro de Bóveda e a anexión dos seus bens ao cenobio do Ribeiro o dez de xullo de 1451: *...et subsequenter dignitate abbatiali ac ordine sancti Benedicti huiusmodi in eodem monasterio Sancti Michaelis per te, dicta auctoritate nostra, supresis penitus et extictis, ipsum monasterium Sancti Michaelis cuius triginta cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, praefacto monasterio Sancti Claudii...*⁴⁰.

O executor encargado polo Papa de facer efectiva a sentenza foi don Álvaro de Oca, prior de Santa Comba de Naves, quen o 3 de decembro de 1451 extingue a comunidade de Bóveda, anexiona os seus bens e as súas rendas a San Clodio e obriga a Aldonza Eans a regresar ó seu mosteiro de orixe. A monxa acusada de vida disoluta, Guiomar de

---

³⁵ *...abbatarum et monialium illius quae pro tempore fuerunt malum regimen et administrationem* (ADO, Curato de Bóveda, pleito de 1726. Neste pleito recóllese unha copia desta bula de onde extraemos estes datos, ademais da sentenza do prior de Santa Comba de Naves, don Álvaro de Oca).

³⁶ *Ibidem, ...quod illius aedificia pro maiori parte eorum sunt ad ruinam prostata.*

³⁷ *Ibidem, ...totali dissipationis obviaretur*

³⁸ *Ibidem, ...disolutam vitam agens et filiis utriusque sexus inibi procreans et nutriens...grave scandalum in vituperium ordinis monialium.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ Pasados máis de cen anos, o **Tombo de Bóveda e Reza a Vella** é moito máis recitado á hora de narrar os feitos desta primeira anexión: *abiendo ocupado este monasterio por espacio de 483 anos con monjas de nuestro padre San Benito y abiendo sido gobernado por ellos todo el dicho tienpo en pacifica posesion, al fin de dicho tienpo como todas las casas tienen sus menguantes y crecientes y los mas estables e firmes tienen sus mudanças, la desta casa en el fuero espiritual y territorial fue tan grande que por estar sujeta y ser filiación del monasterio de San Clodio les fue forçoso al abad que a la razon era don frai Juan de Grijoa pedir a Su Santidad se estinguiese esta abadía y se uniese a su monasterio de San Clodio para lo qual se daban*

Amoeiro, tería que acollerse noutra comunidade que quixera recibila, pagando San Clodio o seu sustento⁴¹. Don Alvaro seguía ó pe da letra as ordes que viñan de Roma.

A pesares da sentenza de supresión e da suposta execución da mesma, tanto dona Aldonza Eáns coma Guiomar de Amoeiro parecen terse negado a abandonar o cenobio. Na súa negativa a aceptar as ordes pontificias, as monxas contaron co apoio de don Pedro de Silva, obispo de Ourense, quen, indignado por terse esquecido os seus dereitos episcopais sobre o mosteiro, fixo fronte a San Clodio, comenzando pleito contra el. O apoio episcopal parece ter fortalecido a seguridade de dona Aldonza, que aparece, por fin, como abadesa de Bóveda o 11 de Xaneiro de 1452⁴². Sen embargo, o apoio do bispo foi breve pois, sorprendentemente, en 1453 –o ano seguinte, pois, á instauración como abadesa de dona Aldonza– chega a un acordo con San Clodio polo que, por unha banda, confirma a sentenza papal de 1451, e, por outra, resérvase o dereito de cobrar loitosa á morte dos abades de San Clodio, en substitución da que percibía á morte das abadesas⁴³.

Co acordo entre mosteiro e bispo, a comunidade tivo necesariamente que chegar a un acordo con San Clodio, pois non tiña xa apoio algún. É evidente que dita concordia existiu, pois Bóveda segue a funcionar con normalidade como casa independente durante os anos seguintes e con dona Aldonza Eáns de Piñeira como abadesa. Así, San Miguel de Bóveda acada unha bula de amparo do papa Calixto III en 1456 para a recuperación dos seus bens⁴⁴; en 1467, os alcaldes da Irmandade

⁴¹ *...et nihilominus religiosam dominam Guiomaram de Amoeiro monialem dicti monasterii Sancti Michaelis de Bobeda ab eodem monasterio de Bobeda amotam, et tenore praedictarum realiter amouemus ipsamque sic amotam ad quodcumque aliud monasterium praedicti ordinis Sancti Benedicti, in quo voluntarias inveniret receptorices, autoritate et tenore similiter transferimus, illam inibi sincera in Domino caritate tractari, sibi que quoad vixerit de ipsius Sancti Michaelis monasterii fructibus, redditibus et proventibus vitae necessaria congrue ministrari* (ADO, Curato de Bóveda, pleito de 1726).

⁴² ACO, Monacales, San Miguel de Bóveda, núm. 4367.

⁴³ ACO, Escrituras, libro XIV, pergameo núm. 1.

ámbolos mosteiros terían suscrito, probablemente, en 1453.

⁴⁴ Tombo de Bóveda e Reza a Vella, folios 3/r e 3/v; *El cuarto parrafo se contiene vna bula de amparo que el Papa Calixto dio para la hacienda deste monasterio cometiendo sus beces y dando jurisdiccion al abad de la Trinidad de la iglesia de Orense y al prior de Junquera de Ambia que es de canonigos regulares en el obispado de Orense para que ellos pudiesen desacer qualesquiera agrabios que este monasterio hubiese rescebido y restituirlle qualesquiera granjas, casales, heredades que le hubiesen usurpado y tomado la qual fue dada en el año de 1456 en el mes de junio siendo abadesa deste monasterio dona Aldonça, la qual en este tienpo hacia pleito con el abad de San Clodio sobre la union que se pretendia hacer deste monasterio al de San Clodio*. Supoño que o monxe refírese a que dona Aldonza tivera pleito con San Clodio, se ben, como se dixo, coidamos que, en 1456, este pleito estaría rematado en virtude da concordia que ámbolos mosteiros terían suscrito, probablemente, en 1453.

de Ourense devolven a granxa de Reza á abadesa dona Aldonza⁴⁵; e, por último, durante estes anos afóranse varias propiedades monásticas⁴⁶. Esta normalidade que mostra a documentación certifica, ao meu parecer, o acordo acadado entre os mosteiros, que debeu ter lugar no mesmo 1453, ao tempo do suscrito entre o bispo e San Clodio. A existencia deste acordo foi tamén proposta por E. Duro Peña, quen coida que nel permitiríase a permanencia da comunidade feminina a cambio dunha pensión anual ó cenobio do Ribeiro⁴⁷.

Á vista do que pasou despois coido que este acordo incluíría, cando menos, as seguintes cláusulas:

1. O pago da renda anual a San Clodio por Bóveda.
2. A anexión dos bens de Bóveda a San Clodio unha vez que morrese dona Aldonza Eáns de Piñeira.

Máis difícil é establecer qué pasaría cas monxas que quedasen no mosteiro no momento da morte de dona Aldonza. É unha cuestión importante posto que a comunidade parece medrar nos anos do seu abadado⁴⁸. Pódese pensar que permitiríase ás monxas quedar en Bóveda ata a súa morte ou ben ser realoxadas noutros mosteiros, sendo en calquera caso mantidas por San Clodio.

A evidencia de que no acordo de 1453 figurase a obriga da desaparición do mosteiro e da súa anexión a San Clodio logo da morte da abadesa dona Aldonza ven dada polos acontecementos que tiveron lugar na década dos setenta do século XV e que marcarán o fin definitivo da comunidade bieita feminina de San Miguel de Bóveda.

Dona Aldonza debeu morrer en 1476⁴⁹ e, seguramente baseándose no

---

⁴⁵ AHPOU, Clero, San Clodio do Ribeiro, Bóveda e Reza a Vella: sobre dezmos en 1813.

⁴⁶ ACO, Monacales, San Miguel de Bóveda, núms. 4459, 4693 e 4723.CD. Tamén en, LUCAS ÁLVARE, M.- El patrimonio..., docs. 62, 71, 72 e 76.

⁴⁷ DURO PEÑA, E.- El monasterio..., 1977, p. 134. “El hecho es que se llegó a un acuerdo con San Clodio. Aldonza se avino a pagar una pensión anual al monasterio de San Clodio, quedando así reconocidos sus derechos, y continuó “algunos años” en Bóveda, administrando sus bienes...”.

⁴⁸ En 1467 e 1471 aparece como priora Teresa Eáns; en 1458 temos como monxa a María Xil, e en 1473 a Leonor González (ver Cadro da Comunidade Monástica de Bóveda).

⁴⁹ O último ano que aparece documentada dona Aldonza é 1475, mentres que ao ano seguinte a prior Teresa Eáns afora unhas propiedades do mosteiro, co que é posible que neses intres aínda vivise a abadesa. T.B. Extractos, fols. 9/v e 45/v. Tendo en conta o ocorrido en 1477 –como se verá–, da a impresión de que a morte da abadesa tivo lugar a finais de 1476 ou a principios do 77.

acordo do 53, San Clodio reclamou entón a anexión dos bens de Bóveda. Pero, como daquela, terciou no asunto o bispo de Ourense, agora don Diego de Fonseca, quen, *autoritate ordinaria, licet de facto*, nomeou como abadesa de San Miguel a dona Elduara Sánchez, prior do mosteiro de San Pedro de Vilanova de Dozón⁵⁰.

Dito nomeamento foi confirmado, en 1477, polo nuncio apostólico Nicolás Franco, e o seu delegado, don Alvaro de Oca –agora abade de Celanova– outorgou a posesión do mosteiro a Elduara Sánchez⁵¹.

Delo dedúcese que dona Aldara tiñase xa trasladado desde Vilanova de Dozón a Bóveda e, ó parecer, estaba nel ela soa ou poucas monxas máis formaban a comunidade. San Clodio inmediatamente voltou a recurrir a Roma, pois o Papa nomea xuíces, no mesmo 1477, ós abades de Oseira e Montederramo e ó coengo ourensán Fernán González. Todos eles delegaron no abade de Melón, que vai fallar en contra de dona Elduara, é dicir, que San Miguel debía ser anexionado por San Clodio⁵². O proceder do abade de Melón parece ter levantado algún tipo de sospeita que fixo que o abade de Oseira reasumise as súas funcións pero sen novidades na sentenza: de novo, confirma a anexión⁵³. A pesares delo, parece que a abadesa xunto cas monxas apoiadas tal vez polo bispo e polos seus parentes, negouse a abandonar o cenobio.

Don Xoán de Grixa atopouse, pois, en 1477 cunha situación que xa coñecera en 1451: a pesares das sentencias ao seu favor, Bóveda pretendía manter a súa independencia. E, decidido, dunha vez por todas, a facer realidade o que obtivera nos tribunais eclesiásticos, acudiu personalmente con xente armada para desaloxar ás monxas: *con favor e fuerza del Conde de Ribadavia diz que vinieron el abad del dicho monesterio de San Clodio de Ribero de Avia con muchas gentes de pie e de a caballo e cercaron el dicho monesterio fasta que sacaron de alli el abadesa e monjas que estaban en el dicho monesterio*⁵⁴.

⁵⁰ DURO PEÑA, E.- El monasterio..., 1977, p. 136.

⁵¹ *En el ano de 1477, residiendo en este monasterio una religiosa llamada Aldara Sanchez, Nicolas Franco, nuncio y alegado alatere en los rreinos de España por Sisto IV, Pontifice, libró su bula en favor de la dicha religiosa, cometiendo sus veces a frai Alvaro Doca, abad del monasterio de Celanova, el qual abiendo muerto la sobredicha dona Aldonça, confirmó por abadesa a la dicha Aldara Sanchez e le dio posesion deste monasterio* (TB, folio 4/r).

⁵² TB, folio 4/v.

⁵³ DURO PEÑA, E.- El monasterio..., 1977, p. 136.

⁵⁴ GARCÍA ORO, J.- Los señoríos monásticos gallegos en la Baja Edad Media, en **Compostellanum** 14 (1969), p. 588; DURO PEÑA, E.- El monasterio..., 1977, p. 133, nota. 81. Duro Peña data este acontecemento no ano 1451, despois da primeira bula de anexión de Nicolás V. Os feitos refírense nunha queixa elevada aos Reis Católicos en 1486, na súa estada en Galicia, segundo refire García Oro. No documento, datado, en 1488, fálase de que a “toma” de Bóveda tivo lugar dez ou doce anos antes, co que coído hai que situala en 1477. Por outra banda, o derradeiro documento feito pola comunidade de Bóveda data de 1476, e, en 1479, é o mosteiro de San Clodio o que aparece aforando os bens de San Miguel.

Esta actuación marca –esta vez si– definitivamente o final da comunidade de San Miguel, convertíndose Bóveda nun priorato administrativo de San Clodio, que está xa a aforar os seus bens en 1479⁵⁵.

Sen embargo, parece moi probable que dona Elduara Sánchez, a expulsada abadesa, teña reclamado os seus dereitos ó mosteiro e a mesma existencia independente despois de 1477. Isto explicaría a expedición dunha nova bula pontifica de anexión de Bóveda a San Clodio, que foi dada por Sixto IV en decembro de 1482⁵⁶. En 1483, dona Elduara aparece no seu antigo cenobio de Vilanova de Dozón, onde recuperara o seu cargo de priora⁵⁷. Desde alí seguirían as súas reclamacións, cando menos ante a corte rexia, pois, en 1486, na estadía dos Reis Católicos en Galicia, presentou –ou fixo presentar– as queixas perante eles⁵⁸. A pesares delo, Bóveda non volvería a recuperar a súa comunidade de monxas.

En todo este proceso sorprende a facilidade –tal vez aparente– con que San Clodio acadou a anexión do mosteiro en 1451. Coidamos necesario preguntarse cales son os dereitos que permitiron ó mosteiro de San Clodio a anexionarse o cenobio feminino de San Miguel de Bóveda.

Os pleitos, as bulas ou as continuas vistas que temos visto non nos aclaran ditos dereitos. Soamente o **Tombo de Bóveda e Reza a Vella** deixa caer nun momento dado que San Clodio considerábase a casa matriz de San Miguel. Segundo o autor do tomo, *que por estar –Bóveda– sujeta y ser filiación del monasterio de San Clodio le fue forzoso al abad que a la razón era, don frai juan de Grijoa, pedir a Su Santidad se extinguiese esta abadía*⁵⁹. Esta filiación, desde logo, non foi establecida, segundo se viu, na fundación do mosteiro, pois no documento de 1168, os patronos soamente sitúan ó cenobio baixo a sumisión e protección do bispo.

Hai que ter en conta que San Clodio non adopta a reforma cisterciense ata o século XIII, converténdose en filial de Clairvaux⁶⁰.

⁵⁵ T.B. Extractos, fols. 19/v, 20/r e 34/v.

⁵⁶ ADO, Expediente de Abruciños de 1703.

⁵⁷ DURO PEÑA, E.- El monasterio de San Pedro de Vilanova de Dozón, en **Archivos Leoneses**, 22 (1968), p. 24.

⁵⁸ GARCÍA ORO, J.- Los señoríos ..., 1969, p.588.

⁵⁹ TB, folio 3/v.

⁶⁰ LUCAS ÁLVAREZ, M e LUCAS DOMÍNGUEZ, P.- **El monasterio de San Clodio do Ribeiro en la Edad Media: Estudio y Documentos**, Santiago de Compostela (1996), pp. 38-42.

Esto indícanos que, cando se funda San Miguel de Bóveda baixo a observancia da regra bieita, en 1168, San Clodio tamén era bieito, polo que non é improvable que, a pesares de ser fundación familiar, os patronos o situaran baixo a filiación doutro mosteiro máis poderoso que velara pola comunidade recién fundada.

Existen, ademais, outros casos de relacións de dependencia entre mosteiros femininos con respecto a masculinos. É o caso de San Estebo de Chouzán respecto a Oseira, dende a súa restauración en 1144,⁶¹ ou o de Santa María de Ferreira, que dependía de Meira⁶². Existen tamén casos entre os mosteiros bietos, como San Xoán de Vilanova, que foi posto baixo a vixilancia do de San Xiao de Moraime a petición da súa fundadora⁶³.

Estes exemplos mostran a existencia deste tipo de filiacións entre comunidades masculinas e femininas. De tódolos xeitos, para o caso de San Miguel de Bóveda, movémonos en mera suposición, xa que nin no documento fundacional nin noutros diplomas aparece mención algunha a este feito. Soamente a reseña do monxe de San Clodio á hora de excusar á actuación do cenobio do Ribeiro así como o mesmo éxito da anexión, confirmada en dous casos –1451 e 1482– polo Papa nos leva ante esta posibilidade.

6. Conclusións.

O mosteiro de San Miguel de Bóveda afunde as súas raíces nos séculos altomedievais sen que quede máis nova desa época que escasos restos arqueolóxicos. O mosteiro é fundado en 1168 polo matrimonio Arias-Oduariz albergando unha comunidade feminina baixo a observancia da Regra Bieita. A partires dese intre inaugúrase a vida independente de Bóveda ata finais do século XV.

A reducida comunidade mantense gracias ás rendas derivadas do seu dominio territorial e señorial, administrándose en dous brazos independentes: a mesa abacial e a mesa do convento. Na valiosa documentación de Bóveda podemos definir claramente algunhas posesións de cada mesa, ademais doutros aspectos da vida administrativa sepa-

---

⁶¹ PÉREZ RODRIGUEZ, F.J.- Benedictinos e Cistercienses: un reconto..., vol. II, pp. 717.

⁶² Ibidem.

⁶³ GERMAN MARTÍNEZ, M. B.- Los monasterios..., 1966, p. 63.

rada que levaban no mosteiro. Durante estes máis de trescentos anos, San Miguel de Bóveda atravesará por momentos de crise que fan que, a mediados do século XV perdesen ou lle foran usurpados algúns dos seus mellores bens como a granxa de Reza a Vella, ademais de que os edificios conventuais estivesen arruinados.

A anexión de Bóveda a San Clodio do Ribeiro fai de San Miguel de Bóveda un caso especial, posto que fixo que a súa comunidade non chegase á reforma promovida por frai Rodrigo de Valencia.

O conflictivo final da comunidade, cos pleitos ós que deu lugar e nos que participaron, ademais do mesmo mosteiro, o de San Clodio e o bispo de Ourense, mostra as complexas relacións de poder que teñen lugar no século XV.

A descrición da conducta da monxa Guiomar de Amoeiro –*a disolutam vitam gerens ac filios utriusque sexus in ibi procreans et nutriens*– e a non garda da regra de San Bieito que, en 1451, recolle a bula de Nicolás V, anticipa en poucos anos as acusacións que se farán a outras comunidades femininas galegas a finais do século XV e que promoverán a reforma dirixida por frai Rodrigo de Valencia.

O remate da vida conventual en Bóveda, coa “toma” do mosteiro encabezada nada menos que por un abade á fronte de xente armada é especialmente expresiva dos acontecementos que se desenvolveron en Galicia na Baixa Idade Media.

DOCUMENTOS

1121, Maio, 23.

Privilexio de couto que concede a raiña dona Urraca e seu fillo don Alfonso a Oduario Ordoñez e a súa muller Ilduara Pérez, sobre a terra onde se atopa o mosteiro de San Miguel de Bóveda e as iglesias de San Paio de Bóveda e Santa Baia de Beiro, polo sevicio e fidelidade que este mostrou cara a raiña.

B.-AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680, Tombo de San Clodio de 1595 fol. 36,- Copia simple do século XVII dun traslado anterior feito o 17 de setembro de 1217 polo notario Pedro Fernández no mosteiro.

C.- ADO, Provisión de Abrociños, 1703, fol. 135.

Ed.- DURO PEÑA, E. El monasterio de San Miguel..., 1977, pp.153-155. Publica ademais o enmarque notarial da copia da Provisión de Abruciños.- GARCÍA ÁLVAREZ, R. Sobre la fundación..., 1975, pp. 132-134.

Cat.- LUCAS ÁLVAREZ, M.- El patrimonio del monasterio de San Miguel de Bóveda anexo al de San Clodio do Ribeiro da Avia, en **Compostellanum** 3-4 (1995), doc. 3, p.548.

Ref.- DURO PEÑA, E.- El monasterio de San Miguel de Bóveda, en **Arquivos Leoneses**, nº 61 (1977), p. 115.- GARCÍA ÁLVAREZ, R. Sobre la fundación del monasterio orensano de Bóveda, en **Bracara Augusta**, XXIX (1975), p.115,116.- VÁZQUEZ-MONXARDÍN, A. Aportación á historia do convento de San Miguel de Bóveda, en **Xornadas de Historia de Galicia. Aspectos Históricos de Ourense**. Ourense. (1995), pp. 69-99.

(Christus) Sub imperio rerum opificis Patris videlicet et Filii et Spiritus Sancti, cuius regnum sine fine permanet in secula seculorum, amen. Ego Urracha, diuina dispensatione regina, una cun filio meo rege Adefonso uoluntate unius consensu et auctoritate facimus ambo cartam cariterii et cautationis vobis Oduario Ordonii uxorique vestre Haldera Petri vocique vestre, super illud monasterium de Bobeda, in honore Sancti Michaelis archangeli constructum, et super illam vestram hereditatem Tonderey vocitatum, et super duas filiclesias que circuitu adiacent, videlicet, ecclesiam Sancti Pelagii de Bobeda et ecclesiam Sancte Eulalie de Veyro, quam incautationem predictis hereditatibus vestris incommutabiiter imponimus propter seruitium vestrum et fidelitatem que nobis exhibuistis abundanter, ut ab hodierno die sint ille vestre hereditates honorate et cautate tam a nobis quam a notris vicariis et procuratoribus, sive etiam ab omnibus viventibus, et nunquam ingrediatur in illud cautum maiordomus meus pro aliqua calumnia requirenda, nec uicarius, nec sagionus, nisi unde proprius fuerit et per vestram voluntatem intraverit. Quod cautum statuimus omnibus scire volentibus cognoscenda, scilicet, per illud Auctarium de Uallemalo, et deinde per ciman illius de filliecclesiae de Bobeda et in Formicarium est, et per Pedroucos de Marris, et per valadum de Granduado, et per valadum de Portolagena, et deinde per encrucillatam de Auellanetam, deinde per Octarelo, et postea per illud causum de Plantata ad rivulum Freamirum, et reuertitur terminus ad aucterium de Vallemala. Addicimus etiam vobis supradictis Oduario Ordonii et uxori vestre et vestre posteritati por hanc donationis cartulam, et concedimu

vobis ab integro, ego regina dona Urracha et filius meus rex Adefonsus, hereditates nostras proprias quas in illo cauto quod vobis facimus habemus, scilicet, damus vobis illam ecclesiam Sancte Eulalie de Veyro cum quanto habemus in illo cauto pro hereditates et in collatione Sancti Pelagii damus vobis illam hereditatem nostram de Fraucinos cum quanta alia habemus in illa filicresia, ea scilicet ratione ut omni remota occasione firmiter ab hodierno die habeatis istas hereditates et istud cautum cum suo cariterio, teneatis et possideatis et faciatis ab illis in vita vestra et ad mortem vestram quodcumque vobis placuerit. Quod si deinceps nos vel alius nostri propinquus aut extraneus, hanc nostram donationis aut incautationis cartulam fregerit, et hoc quod nos vobis legitime dedimus vocis vel a voce vestra violenter abstulerit, sit maledictus et excommunicatus et quantum vobis super hoc calumniaverit duplet, et insuper vobis vel voci vestre centum auri libras reddat, et hoc nostrum donum plenum obtineat firmitatis statum vobis et voci vestre ab evo perenni in secula cuncta amen.

Facta cartula donationis et cautationis in obsidione super Sacromonte, per manum Adefonsi, ecclesie baeti Iacobi canonici et regis capellani, die decimo kalendarum iunii, era M C LIX.

Comite domino Alfonso in Limia; comite dono Petro in Maritimis; Iohanes Didaci in Orgiliense. Ego regina dona Urracha hanc cartulam donatinis et cautionis, quam facere iussi, manu propria (cruz) Urracha regina. Ego rex Adefonsus similiter. Comes Rodericus. Petrus Iohannis. Pelagius Garcia. Qui presentes fuerunt, hi sunt: Fernandus Munionis, Iohannes Ramiriz, Arias Petri, Iohannes Didaci, Ramirus Froile, Menendus Uelasci, Pelagius Martini.

Petrus Fernandi traslavit sub era M CC LV et (quodum) XV kalendas octobris, in monasterio de Bobeda.

1168, setembro, 24.

Arias Fernández e a súa muller Gudina Oduariz, xunto cos seus fillos, fundan e dotan o mosteiro de San Miguel de Bóveda coa condición de que as abadesas á cabeza do dito mosteiro proveñan da familia fundadora.

B.- AHPOU, Clero Regular, San Clodio, Libro 680, Tombo de San Clodio de 1595, fol. 36.- Copia do século XVII.

C.- AHPOU, Caixa 10.165, libro 1122.- Copia resumida en romance tamén do século XVII.

Ed.- DURO PEÑA, E. El monasterio de San Miguel..., 1977, pp. 151-153. Este autor data o documento no ano 968.- GARCÍA ÁLVAREZ, R. Sobre la fundación..., 1975, pp. 135-139.- MANRIQUE, en **Anales Cistercienses**, II, pp. 22-23. Aparece o documento pero incompleto.

Cat.- LUCAS ÁLVAREZ, M.- El patrimonio..., 1995, doc. 2, p.546. Aparece coa data de 968.

Ref.- DURO PEÑA, E. El monasterio de San Miguel... 1977, pp. 118-121.- GARCÍA ÁLVAREZ, R. Sobre la fundación..., 1975, pp. 111-115.- VÁZQUEZ-MONXARDÍN, A. Aportación á historia..., 1995, p. 77.

In nomine sancte et indiuidue Trinitates, Patris et Filii et Spiritus Sancti, qui unius Deitatis personarum ante secula et per omnia secula permanes Deus, et honore sanctorum et inuictissimorum martirum et apostolorum Dei sancti Saluatoris et sancti Michaelis archangeli et sociorum eius, et quarum uirginum basilica fundata est in monasterio quod Bobeda dicimus, in territorio bubalense, subtus montem Doume, Minei flumine discurrente, et uoto proprio cernitur sancta ecclesia. In Dei nomine. Ego seruus seruorum et ancillarum dei Arias Fernandi et uxor mea Gudina Oduariz et filii et filie nostre, uidelicet, Oduarius Arie, Fernandus Arie, Iohanes Arie, Marina Arie, Uestravata Arie et Azenda Arie, indignus peccatorum mole depressus, in spe et fiduciaque sanctorum meritis respiro, ne usquequaque desperatione deiiciar qui etiam teste conscientia reatus meis criminibus sepe pauesco; ut ergo nos, per uos, o beatissimi patroni nostri eo propter martires quorum reliquias huic domui insertas eneramur, tandem ut reconciliari Domino merear sanctorum suffragia fides supplicatione uotis omnibus imploro; et ideo devotionis nostre extitit, una cum Dei auditorio, ut ipsum supra nominatum monasterium sumptibus opibus propriis condere, sicut et condidi.

Addicimus, in primis, ipso omnibus terminis et suis pertinentiis intus et foris et cum omni uoce sua si ibi orta fuerint. Deinde damus ei Chacin, cum omnibus directuris et suis pertinentiis et cum omni uoce sua et cum ecclesia Sancti Pelagii cum omni iure suo. Similiter, in uilla autem que Tamallancos uocatur, quatuor casalia, unum uidelicet quod de Maiore Guilulfiz fuit et aliud de Sesnando, et aliud de Argemiro et aliud de Gedmundo. Item, in uilla que appellatur Christoual, duo casalia que Ramiri Telli fuerunt, et unum in Tain et

aliud in Fonte Felici que fuerunt de Nogemundo. In uilla uero que Nespereira uocatur septem casalia que fuerunt de Egas Guntadiz et uxoris sui domna Gonza. In uilla autem que Cameija uocatur unum casale quod fuit de Roderico Fernandiz et Sesnandi que domus nostre est. In Asma damus Uillar, sicut quod est sub signo Sancti Ioannis de Lagena, quod fuit de Eita. In ripa Minei, sub Penafideli, casale unum, et uocatur locus Sancta Maria de Reza, et fuit de Ramiro Nandulfez. In Lemos, in uilla que uocatur Castilini, quidquid hereditatis ibi habemus que de dona Guntrodi fuit, sicut diuiditur per antiquam carrariam sursum, cum omnibus directuris et suis pertinentiis intus et foris. Damus insuper ad diuina mysteria celebranda supradicto monasterio: sinus duos, cruces argenteas duas, textum unum argenteum, capsam unam, coronam unam, candelabrum unum, incensarium unum, calices argenteos duos; libros ecclesiasticos: antiphonarium unum, manuale unum, canonicum unum, ordinarium unum, orationales duos, psalteria duo; uestimenta altaris albas duas, casulas crecidas duas, dalmadiga nidmiculam unam, orales duos, frontales cicatones duos; uasa argentea tria, coclearia argentea quinque, solare unum, linteamina multa, lapes tres benape palii et aliam transmigram et duas laneas, plumazos multos et culcitra et manutergia, concos quatuor et duos aquamaniles; hominem de criazon: Mariam mater de Sesazgudum et filium suum, Randu et sorores suas Gudinam et Aspeili, filias de Spasando Agouda et Uestiuga, filias Sancii Mauri duas, filium de Bulmige Elcistum Donouende Froilia et duos filios de Ita. Super hoc addicimus equos, equas, baccas, boues, res ad domus edificii diuersorum pomorum consertos. Ista omnia iam superius nominata monasterio supradicto integrum damus et firmiter concedimus et in potestate abbatisse eiusdem loci et eius monialum que ibi Deo seruiunt in uita sancta perseuerauerint et in agone Dei certabimus, tam de nostris quam de extraneis omnia supradicta in integrum ponimus.

Abbatissa uero, si inuenta fuerit idonea, cum consilio episcopi de genere nostro eligatur, sin autem, undecumque fuerit inuenta idonea, ipsa statuatur. Filii nostri et filie nostre et omne genus nostrum qui ipsum monasterium hereditauerint uel corpora sua ibi sepelierent nostris benedictionibus repleantur et eterna hereditate que ualde necessaria est in celo hereditentur. Si forte aliquis, tam de nostris quam de extraneis, contra hanc donationem ad disrumpendum uenerit, sit maledictus et excommunicatus, et iram Dei omnipotentis et nostram maledictionem incurrat, et cum Iuda traditore in inferno perpetuali igne ardeat, et libras CC auri ipso monasterio pectet, et

uoci regi libras D auri pariat, et quidquid quesierit duplicatum reddat. Et nos omnia que supra monimauimus in potestatem episcopi atque defensionem quantum ad ecclesiasticum pertinet. Facta carta era M VI et quodum VIII kalendas octobris. In die sancti Facundi semper nostram celebrent commemorationem. Regnante rege Fernando. Episcopo Auriense P(etro). Ego supradictus Arias Fernandi simul cum uxore mea Gudina Oduarii et filiis nostris hanc cartam manibus nostris roboramus et firmiter concedimus.

Petrus testis; Ioannes testis; Pelagius testis; Donone testis; Guimara testis; Albertus abba testis; frater Pelagius Dunonis et Fernandus Guimariguiz, Uermundus Alvarez, Nuno Alvarez et Gundamirgus et Uermundus testis; Codrines testis, Guimaran et Pelagius Pinoiz et Fernandus Diaz et Nuno Guterres et Anaya Gunsindez. Pelagius, presbiter, qui notuit testis et confirmatione.

Hoc est translatum per manum Petri notarii auriensis qui de uerbo ad uerbum transcripsit.

4. BIBLIOGRAFÍA.

- ALFONSO ANTÓN, I.- **La colonización cisterciense en la meseta del Duero. El dominio de Moreuela (siglos XII-XIV)**. Zamora, 1986.
- ÁLVAREZ ÁLVAREZ, E.- El yantar y el hospedaje foral en el sur de Galicia, en **Boletín Auriense** 13 (1983), pp. 137-144.
- Las exigencias señoriales en la Galicia meridional a través de la duración y la renta de los contratos de foro (1340-1450), en **Cuadernos de Estudios Galegos**, 34 (1983), pp. 117- 152.
- ANDRADE CERNADAS, J. M.- **El monacato benedictino y la sociedad de la Galicia medieval (siglos X al XIII)**. Sada, 1997.
- COLOMBÁS, G. M.- **Las señoras de San Payo. Historia de las Monjas Benedictinas de San Pelayo de Antealtares**. Santiago de Compostela, 1980.
- DURANY CASTRILLO, M.- **San Pedro de Montes. El dominio de un monasterio benedictino de el Bierzo (siglos IX al XIII)**, León, 1977.
- DURO PEÑA, E.- El monasterio de San Miguel de Bóveda, en *Archivos Leoneses* 61 (1977), pp. 107-179.
- **El monasterio de San Pedro de Rocas y su Colección Documental**, Ourense, 1972.

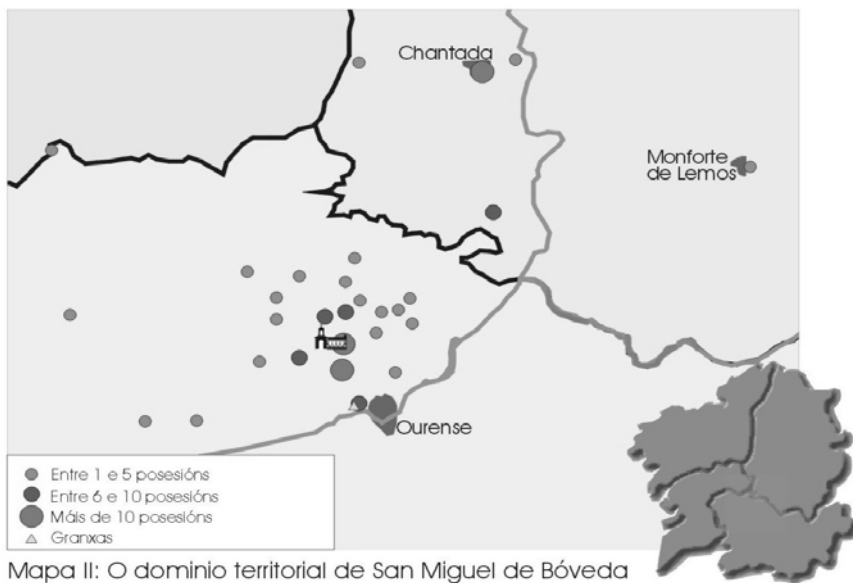
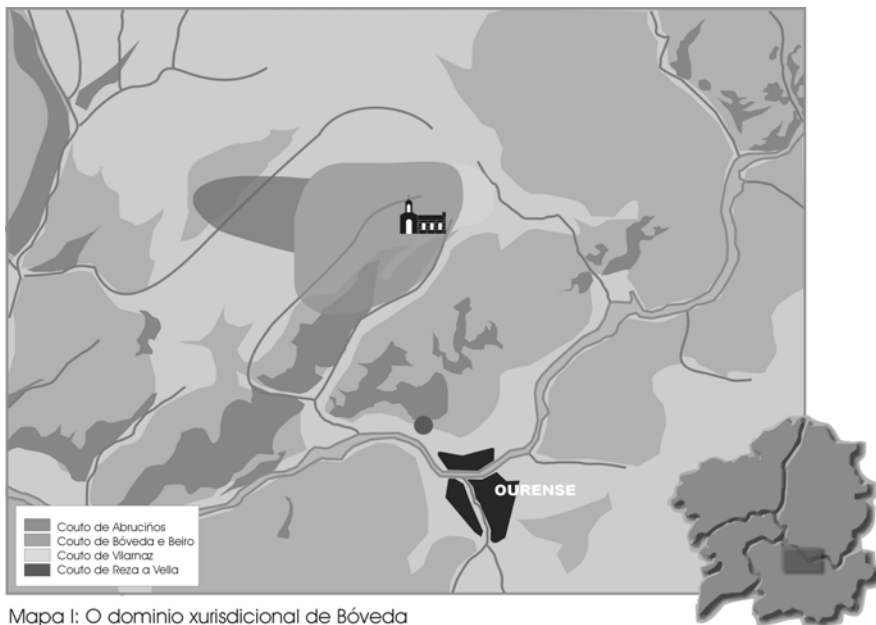

- El monasterio de San Pedro de Vilanova de Dozón, en **Archivos Leoneses** 22 (1968), pp. 7-62.
  - **Documentos de la Catedral de Orense**, Santiago de Compostela, 1996.
  - **El monasterio de San Esteban de Ribas de Sil**. Ourense, 1977.
  - El monasterio de San Pedro de Lobanes, en **Compostellanum** 13 (1968), pp. 287-335.
  - El monasterio de San Salvador de Sobrado de Trives, en **Archivos Leoneses**, 21 (1967), pp. 1-86.
- GARCÍA ÁLVAREZ, R.- Sobre la fundación del monasterio orensano de Bóveda, en **Bracara Augusta** 29 (1975), pp. 111-143.
- GARCÍA DE CORTAZAR, J.A.- **La época medieval**, Madrid, 1973.
- GARCÍA ORO, J.- Los señoríos monásticos gallegos en la Baja Edad Media, en **Compostellanum** 14 (1969), pp. 545-622.
- **Galicia en los siglos XIV y XV, Vol. I**, A Coruña, 1987.
- GERMÁN MARTÍNEZ, M.B.- Los monasterios de monjas en Galicia, en **Yermo** 4 (1966), pp. 51-78.
- GONZÁLEZ, J.- **Regesta de Fernando II**, CSIC, Madrid, 1943.
- GUZMÁN, J.- **Guía eclesiástica del clero diocesano**, Ourense, 1956.
- JIMÉNEZ JULIA, J.- **Formas de explotación del dominio del monasterio de Melón (1225-1275)**, Tese de licenciatura inédita. Santiago de Compostela, 1973.
- LEIRÓS FERNÁNDEZ, E.- **Catálogo de los pergaminos monacales de Archivo de la S. I. Catedral de Orense**. Santiago de Compostela, 1951.
- LINAGE CONDE, A.- **La regla de San Benito, ordenada por materias, y su vida, en el español corriente de hoy**. Sepúlveda, 1989.
- LUCAS ÁLVAREZ, M.- **San Paio de Antealtares, Soandres y Toques: tres monasterios medievales gallegos**, Santiago de Compostela, 2001.
- LUCAS ÁLVAREZ, M.- El patrimonio del monasterio de San Miguel de Bóveda anexo al de San Clodio do Ribeiro da Avia, en **Compostellanum** 3-4 (1995), pp. 501-586.
- LUCAS ÁLVAREZ, M. e LUCAS DOMÍNGUEZ, P. P.- **San Pedro de Ramirás. Un monasterio femenino en la Edad Media**, Santiago, 1988.

- **El priorato benedictino de San Vicenzo de Pombeiro y su Colección Diplomática en la Edad Media**, Santiago de Compostela, 1996.
  - **El monasterio de San Clodio do Ribeiro en la Edad Media: Estudio y Documentos**, Santiago de Compostela, 1996.
- MARIÑO VEIRAS, D.- **Señorío de Santa María de Meira (De 1150 a 1525)**, A Coruña, 1983.
- MOXO, S.- Los señoríos. En torno a una problemática para el estudio del régimen señorial, en **Hispania**, 24 (1964).
- ORTEGA GONZÁLEZ, Mª J.- **Santa María de Valbuena. Un monasterio cisterciense a orillas del Duero (siglos XII- XV)**. Valladolid, 1983.
- PALLARES MÉNDEZ, Mª C.- **El monasterio de Sobrado: un ejemplo de protagonismo monástico en la Galicia medieval**, A Coruña, 1979.
- “Los cotos como marco de los derechos feudales”, en **Estudios Compostelanos** 5 (1978), pp. 201-225.
- PALLARES MÉNDEZ, M^aC e PORTELA SILVA, E.- Los cotos como marco de los derechos feudales, en **De Galicia en la Edad Media. Sociedad, Espacio y Poder**, Santiago de Compostela, 1993, p. 169-190.
- PORTELA SILVA, E.- **La colonización cisterciense en Galicia (1142-1250)**, Santiago de Compostela, 1981.
- PÉREZ RODRÍGUEZ, F.J.- **La Iglesia de Santiago de Compostela en la Edad Media: El Cabildo Catedralicio (1100-1400)**, Santiago de Compostela, 1996.
- **O mosteiro de Melón no século XV**, Ourense, 1996.
  - La diócesis de Orense: de la reforma gregoriana al Concilio de Trento (siglos XII-XVI), en **Historia de las diócesis españolas**, Madrid, 2002, pp. 385-469.
  - **El monasterio de los santos Justo y Pastor de Toxosoutos en la Edad Media (siglos XII- XIII)**, Santiago de Compostela, 2001.
  - Benedictinos e Cistercienses: un reconto dos mosteiros galegos a finais do século XII, en **Actas do II Congreso Internacional sobre el Cister en Galicia y Portugal**, vol. II, pp. 695-724.
  - San Jorge de Codeseda: un monasterio femenino Bajomedieval, en **Studia Monástica** 33 (1991), pp. 51-85.

- REY CAIÑA, J. A.- La abadía de Ferreira de Pallares, desde 898 hasta 1300, en **Cuadernos de Estudios Galegos**, 34 (1983), pp. 89-116.
- RÍOS RODRÍGUEZ, M. L.- **As orixes do foro na Galicia medieval**, Santiago de Compostela, 1993.
- RIVAS FERNÁNDEZ, J. C.- Vestigios prerrománicos de algunos olvidados monasterios y eremitorios orensanos, en **Boletín Auriense** 11 (1981), pp. 49-100.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, M^a. C.- **Economía y Poder en el Bierzo del siglo XV: San Andrés de Espinareda**, Santiago de Compostela, 1992.
- RODRÍGUEZ NÚÑEZ, C. C.- **Los conventos femeninos en Galicia: El papel de la mujer en la sociedad medieval**, Lugo, 1993.
- ROMANÍ MARTÍNEZ, M.- **El monasterio cisterciense de Santa María de Oseira (Ourense). Estudio histórico (1137-1310)**. Santiago de Compostela, 1989.
- **Colección diplomática do mosteiro cisterciense de Santa María de Oseira (Ourense), 1310-1399 Vol. III**. Santiago de Compostela, 1993.
- SÁNCHEZ BELDA, L.- **Documentos reales de la Edad Media referente a Galicia**. Madrid, 1993.
- TORRES LUNA, M^a. P. e PAZO LABRADOR, A. J.- **Parroquias y arciprestazgos de Galicia**, Santiago de Compostela, 1994.
- VALDEÓN BARUQUE, J.- **Los conflictos sociales en el reino de Castilla en los siglos XIV y XV**, Madrid, 1983.
- VÁZQUEZ-MONXARDÍN, A.- Aportación a historia do convento de San Miguel de Bóveda, en **Anexo VII Xornadas de Historia de Galicia**, Ourense, 1995, pp. 69-99.

MAPAS E FIGURAS

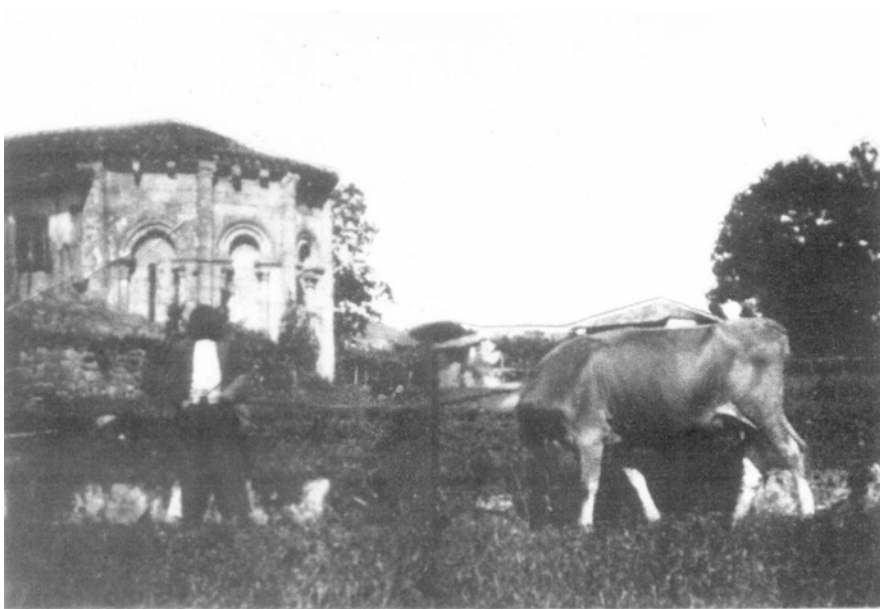

Figura 1: Vista da porta oeste da igrexa monástica e das dependencias anexas ó sur do século XVII.

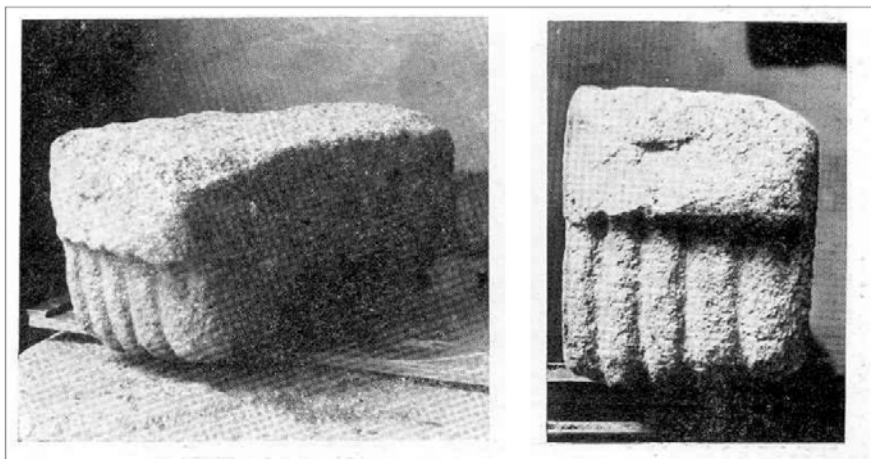
Figura 2: Vista da porta norte da igrexa monástica. Obsérvanse as transformacións feitas no século XVII para o acondicionamento coma vivenda da igrexa.

Figura 3: Vista da ábsida románica.

Figura 4: Vista da zona da ábsida na actualidade.

Figura 5: Rolo prerrománico atopado no solar do mosteiro. Depositado no Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense (RIVAS FERNÁNDEZ, X.C.- Vestigios prerrománicos de algunos olvidados eremitorios orensanos, en *Boletín Auriense XI* (1981), pp. 49-100).

Figura 6: Tapa sepulcral con inscrición altomedieval atopada no mosteiro. Depositada no Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense (RIVAS FERNÁNDEZ, X.C.- Vestigios ..., (1981), pp. 49-100).